

Eesti akadeemiliste soouuringute lugu ajakirjas *Ariadne* Lõng, 2000–2013

*Redi Koobak
Raili Marling*

Nais- ja meesuuringute¹ ajakiri *Ariadne* Lõng on olnud ehk kõige edukam katse institutsionaliseerida nais-/feministlikke-/soouuringuid postsotsialistlikus Eestis.² Ajakiri ilmub aastast 2000, kokku on tänaseks lugeja ette jõudnud 13 aastanumbrit. Ajakirja kodus on küll mittetuldusühing Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT), kuid selle toimetajateks on olnud akadeemilised feministid. Ajakiri on oma eesmärgiks seadnud koondada endasse originaalset kodumaist interdistsiplinaarset teadustööd soouuringute vallast. Eelretsenseeritav teadusajakiri ilmub eesti keeles, et arendada eestikeelset soouurimuslikku terminoloogiat ning tuua eesti lugejani uurimusi, mis muidu oleksid pillutatud erinevate võõrkeelsete erialajakirjade lehekülgedele ning sellistena ei mõjutaks Eesti sootemaatikat puudutavaid diskussioone. Kuigi ajakirja toimetajad positioneerivad ennast feministidena, ei tee seda kõik ajakirjas avaldavad autorid. Sellisena on ajakiri mitmekesine diskursiivne väli ning selles on ruumi erinevatele Eesti soouuringu-

tes esilduvatele lugudele. Need lood omakorda kujundavad eesti feminismi/soouuringute ajalugu ja poliitikat.

Need lood, mida me räägime feministliku aktivismi ja teadustöö minevikust, mõjutavad meie tänast tegevust poliitiliselt, epistemoloogiliselt, diskursiivselt ja afektiivselt, sest ajalugu mitte ainult ei kujuta, vaid ka vormib poliitilist olevikku. Nagu märgib Clare Hemmings (2011, 1), „see, kuidas feministid lugesid räägivad on oluline osalt seetõttu, et need lood ristuvad laiemate institutsionaliseeritud soolistatud tähendustega“. Nende lugude mõju ulatub feministliku kogukonna piiridest välja-pole. Hemmingsi refleksiivne historiograafiline projekt keskendub lugudele, mida eelretsenseeritavad ingliskeelsed soouuringute ajakirjad feminismist räägivad, ning näitab, et feminismi kesksed arengunarratiivid valguvad laiemasse avalikku diskursusesse ning võivad seega mõjutada feminismi ja soopoliitika mõistmist laiemalt. Teadlikkus sellest, et lugudel, mida me endi kohta räägime, on poliitiline mõju, on oluline, tagamaks, et me ei aitaks ise kaasa feministliku teooria ja praktika marginaliseerimisele.

Kuna feministide lood on erinevates geograafilistes ja ühiskondlikes kontekstides erinevad, on Hemmingsi stiilis analüüse vaja teha ka feministlikes foorumites, milles kasutatakse teisi keeli peale inglise keele. Kuigi juba aastakümneid on feministlikes uuringutes rõhutatud kohaliku poliitilisust, on transnatsionaalsetes kontekstides levivad narratiivid jätkuvalt inglise keeles ning lähtuvad liiga tugevalt Ameerika Ühendriikidest ja Ühendkuningriigist (vrd. nt. Wöhrer 2014). Lisaks hegemoonilise keskuse narratiividele, mis mõjutavad feminisme kõikjal, tuleb vaadata ka lugusid semiperifeeriast ja perifeeriast³ saamaks paremat arusaama globaalsete feminismide omavahelistest suhetest. Transnatsionaalsuse kõrval ei tohiks me unarusse jätta ka kohalikku, sest „kohaliku mõiste säilitamine

on oluline niikaua, kui inimesed kujundavad oma identiteedi, suhestudes oma konkreetse ühiskondliku kontekstiga“ (Herr 2014, 17). Ilma sellise kohaliku konteksti juurdunud, kuid essentsialismikriitilise teadmisetä jäävad transnatsionaalsed teooriad pidetuiks. Iga kohalik narratiivide kimp panustab tõeliselt globaalse, paratamatult keerulise ja vastuolulise feministliku loo jutustamisse.

Lähtume oma uurimuses Robyn Wiegmani (2012, 14) mõistest „väljakujutus“ (ingl. k. *field imaginary*) ning püüame leida Eesti soouuringute väljakujutust, mis väljendub *Ariadne* Lõngas. Väljakujutus on „afektiivne jõud, mis loob mingi välja psüühilise elu“ (Wiegman 2012, 14). Artikli eesmärgiks on uurida, millisena kujutletakse Eesti soouuringuid ning mida kujutatakse seda tegevat. Konkreetselt huvitab meid, kas ajakirjas joonistub välja ühine lugu ning mis rolli see lugu mängib laiemas soopoliitilises kontekstis. Vaadates seda, kuidas soouuringute välja ajakirjas *Ariadne* Lõng diskursiivselt luuakse, proovime mõtestada akadeemilise soouurimusajakirja rolli selles loovas protsessis.

Feministlikud lood transnatsionaalses kontekstis

Clare Hemmingsi lääne feministlike lugude analüüs püüab leida empiirikal põhinevat arusaama sellest, kuidas dominantsed feminismi arengunarratiivid on väljendunud ja kinnistunud terves reas olulistest ingliskeelsetes eelretsenseeritavates soouuringute ajakirjades (tippajakirjad, nagu *Signs* ja *Feminist Theory*, aga ka piirkondlikumad väljaanded, nagu *European Journal of Women's Studies*, *NORA: Nordic Journal of Women's Studies* ja *Australian Feminist Studies*). Neis ajakirjades ilmunud artiklite lähianalüüs toob esile „rea haakuvaid narratiive“, mis jagavad feminismi ajaloo selgeteks, aastakümnetel põhinevateks ühikuteks: poliitilised 1970. aastad, identitee-

dipõhised 1980. aastad ja poststrukuralistlikud 1990. aastad, millest viimast kritiseeritakse sageli kui feminismi depolitiseerumise aega (Hemmings 2011, 3). Näidates, kuidas need narratiivid erinevates väljaannetes ilmnevad, meenutab Hemmings (2011, 11) meile „vajadust uurida seda, kuidas lääne feministlikud lood lähimineviku kohta langevad hirmutavalt kokku nende lugudega, mis püüavad asetada lääne feminismi minevikku, et „neutraalseerida“ soolist võrdõiguslikkust selle globalstes trajektoories“. Ta näitab, kuidas sagedad lihtsustatud lood feminismi tõusust ja langusest feministlike akadeemiliste ajakirjade lehekülgedel peegeldavad depolitiseeritud neoliberalismi, tarbimiskeskset postfeminismi ja avalikku arvamust, nagu oleks feminism oma aja ära elanud. Siit tuleneb vajadus pakkuda välja alternatiivseid lähenemisi feminismi minevikkudele, mis sellest kitsast narratiivsest raamist vabaneks.

Arvestades kui tähtsad on Hemmingsi tõstatatud küsimused, pole üllatav, et tema töö on tekitanud ka üsna palju olulist kriitikat. Näiteks leitakse, et Hemmingsi analüüs ja lahendused on omavahel vastuolus: tema tsiteerimistaktika ja tekstuaalsete afektide leidmine sõltuvad individuaalsest lugemusest ja mälu praktikatest, mis näitab, et tema sekumine institutsionaalsesse probleemi leiab aset ainult subjekti tasandil (Philip 2013, 107) ning selliste individuaalsete taktikate kõrvale on vaja kollektiivsema orientatsiooniga lähenemisi minevikule (Withers 2012, 255). Enamgi veel, tema lahendused ei võta arvesse institutsionaalseid ja struktuuraalseid jõudusid tema uuritavate ajakirjade ümber.

Hoolimata neist puudustest, on Hemmingsi töö meile jaoks suur pluss. Nimelt analüüsib ta muu hulgas tasakaalutust lääne ning globaalse lõuna ja endiste sotsialismimaade vahel, mis nüüd asuvad lääne suhtes semiperifeerias või perifeerias. Tüüpiliselt lääne feministlik lugu „sunnib Euroopa või

mitte-lääne feministlikke teoreetikuid kas ennast ümber positsioneerima, lähtudes lääne loogikast, või kujutama ennast kriitiliselt või transtsendentselt, kuid siiski [lääne teooriatele] vastuvõtlikuna“ (Hemmings 2005, 116). Hemmings (2005, 117) küsib edasi, „millist diskursiivset ja poliitilist tööd teeb selline narratiiv“, mis privileeerib „mingit konkreetset intellektuaalset biograafiat või rahvuslikku asetumust“.

Kirjandus feministlike lugude hegemooniliste struktuuride kohta, mis tulenevad lääne pilgu universaalseks kuulutamisest, on rikas ja üha kasvab. Chandra Mohanty (1988, e.k. 2010) näitas, kuidas lääne feministlik pilk kujutab homogeenseid „Kolmanda Maaailma naisi“ passiivsete ja teovõimetutena, teadmise objekti, mitte subjektina. Sarnane kriitika on muutunud feministlikes arutlustes tavapäraseks, kuid see pole kõigutanud lääne feminismi⁴ kesksust transnatsionaalsetes feministlikes diskussioonides. Ka kõige levinum postkoloniaalne ja transnatsionaalne feministlik kriitika pole geograafiliselt nii mitmekesine, kui esmapilgul võib tunduda, sest selle autorid töötavad täna valdavalt kas Ameerika Ühendriikide või Ühendkuningriigi akadeemilistes institutsioonides.

Monoliitset läänest pärit feministlikku lugu on kritiseerinud ka Kesk- ja Ida-Euroopa autorid (nt. Havelkova 1997; Kasic 2004; Slavova 2006; Grabowska 2012; Koobak 2013; Koobak ja Marling 2014). Nagu Jennifer Suchland (2011, 838) tabavalt märgib, pole transnatsionaalne pööre feministlikes uurinutes muutnud postsotsialistliku maailma positsiooni, kuna „intellektuaalne rada teatud maailma kohtadeni“ on endisest Teisest Maailmast mööda läinud. Kesk- ja Ida-Euroopa on jäänud transnatsionaalsetes feministlikes uurinutes omamoodi lüngaks. See võib tuleneda Kesk- ja Ida-Euroopa naiste jätkuvast stereotüüpiseerimisest ja globaalsete naisuurinute rassilisest dihhootomiast, millest

tuleneb „levinud geoideoloogiline eeldus, et Teine Maailm on lään pooldav (seal puudub kriitiline teooria), samas kui Kolmas Maailm on läänevastane (ja kriitilise teooria allikas)“ (Suchland 2011, 848). Võib öelda, et kohaliku poliitika kui kriitilise sekkumise vahend on Kesk- ja Ida-Euroopa puhul n.-ö. tõmbistunud, kuna eeldatakse, et see piirkond samastub läänega, isegi kui jääb lääne sees marginaalseks.

Väga vähesed Kesk- ja Ida-Euroopa teadlased on mõjutanud transnatsionaalseid feministlikke uuringuid, isegi siis, kui diskussioon puudutab Kesk- ja Ida-Euroopat, näidates, et teadmiste loomine on endiselt tasakaalust väljas. Allaine Cerwonka (2008, 816) toob esile, et näiteks Ida-Euroopat puudutavas artikliteblosis 2004. aasta ajakirjas *Signs* oli ainult ühe teksti autor Ida-Euroopast. See näitab, et Ida-Euroopat ei nähta lääne feministlikes lugudes endiselt kui teadmiste loojat, vaid kui lääne analüüsise objekti. Ekspertideks kuulutatud lääne autorite järjepidev kohalolu mõjutab tugevasti kohalikke (teadmiste) kogukondi. Kuna lääne, eelkõige ingliskeelse lääne, narratiiv on normatiivne, internaliseerivad kohalikud tõlgendajad need viitesüsteemid ning tulemuseks on enesekoloniseerimine (vrd. Kiossev 1999).

Kuigi transnatsionaalsete feministlike uuringute ideaal on koha loomine paljususele ja feministlike lugude mitmekesisusele, pole seda ideaali veel saavutatud ning seetõttu peame jätkuvalt analüüsima erinevaid imperiaalseid/koloniaalseid pärandeid, ka neis kohtades, mis jäävad dihhotoomia globaalne põhi – globaalne lõuna vahele. Semiperifeeria kogemusi tuleks analüüsida nende endi spetsiifilistes kultuurilistes dialoogides lääne ja mitte-lääne vahel, mitte süüdistades neid, et nad „lonkavad nõndanimetatud tsiviliseeritud maailma järel kingades, mis jalad krooniliselt valusaks hõõruvad“ (Tlostanova 2010, 205). Järgnevas analüüsis proovime minna lääne

mõttemustrite tuvastamisest kaugemale, analüüsivaks seda, milliseid funktsioone need täidavad Eesti autorite tekstides Eesti feministliku ja soouurimusliku diskursuse loomisel.

Eesti akadeemiliste soouuringute tekkimise kontekstualiseerimine

Kuigi Ariadne Lõnga esimene number ilmus aastal 2000, on ekslik arvata, nagu tähistaks see nõukogudeaja järgse Eesti feminismi avalööki. Nn. üleminekuajal⁵ toimus Eesti avalikus diskursuses debatt mitmete teemade üle, mis olid läänes tavapärased, kuid mille üle Eestis ei olnud võimalik nõukogudeaegse ideoloogilise surutise ajal mõtiskleda. Kuigi Eestile, nagu paljudele endistele sotsialismimaadele, oli iseloomulik soov võimalikult kiiresti taasliituda läänega (vt. nt. Lauristin ja Vihalemm 1997), ei leidnud kõik läänest tulevad ideed samasugust entusiastlikku vastuvõttu: kui neoliberalistlikud mudelid muutusid Eesti Vabariigi poliitikas dominantseiks ning sõnavabaduse kaitsel muutus probleemiliseks ka viha õhutava kõne piiramine, siis näiteks multikultuursus või sooline võrdõiguslikkus (rääkimata seksuaalvähemuste aktsepteerimisest) langesid tunduvalt vähem viljakasse pinnasesse.

Sooküsimuste puhul oli pärssivaks teguriks nõukogudeaegne võlts-võrdõiguslikuse ideoloogia. Esmase äratõukereaktsiooni perioodil ei peatunud küsima, kas nõukogude aja loosunglik võrdõiguslikkus tagas naiste ja meeste tegeliku võrdsuse avalikus ja erasfääris. 1980. aastate lõppu ja 1990. aastate algust iseloomustas nostalgiline soov naasta imaginaarselt idüllilisse 1930. aastate Eestisse, koos selle rõhutatult konservatiivse sooideoloogiaga, kus naise rolliks oli rahvuse taastootmine (vt. nt. Pilvre 2002). Samas rõhutati soolist per-

pektiivi erinevates ühiskonna arengut käsitlevates dokumentides. Eesti kirjutas 1992. aastal alla ÜRO naistevastase diskrimineerimise keelustamise konventsioonile ning osales 1995. aastal Pekingis toimunud neljandal ülemaailmsel naiste konverentsil. Soolist võrdõiguslikkust tutvustati Põhjamaade ja muude välisrahastajate sponsoreeritud üritustel ning see kerkis esile Euroopa Liiduga liitumise läbirääkimistel.

Feminism kui mõtteviis tekitas elevust ning uudishimu, aga ka kõhedust ja segadust. Tasub meenutada, et „Eesti nõukogude entsüklopeedias“ seletatakse feminismi veel aastal 1987 kui naiselike joonte esinemist meestel (ENE, kd. 2, 676). Üheks kartuse põhjuseks on juba viidatud kommunismitondi vari, mis soolise võrdõiguslikkusega kaasas käis, kuigi Nõukogude Liidus oli feminism kodanliku igandina taunitud ja maha vaikitud. Võib spekuleerida selle üle, kui palju mõjutas poliitilise eliidi negatiivset suhtumist feminismi samal ajal arenguideaaliks kuulutatud anglo-ameerika riikides toimuv konservatiivne tagasilöökk feminismi vastu (vt. nt. Faludi 1991).

Igal juhul oli feminismi kodustamise üks esimesi kanaleid kunstimaailm (vt. Marling 2010). Esimene feministliku kunsti näitus („Est.Fem“) toimus Tallinnas 1995. aastal ning näitust tutvustades märkis Hasso Krull, et feminism on Eesti intellektuaalile skandaal, sõltumata sellest, kas see intellektuaal on mees või naine (Tralla 1997, 59). Feminism jäi skandaalimaiguliseks järgmiseks kümneks aastaks kui mitte tänaseni. Teema kutsus erinevaid autoreid sõna võtma ka meedias (nt. Pilvre 1990, 1993; Jaanson 1993; Annuk 1993). Mitmed autorid juhvivad juba varakult tähelepanu eesti naiste feminismikartusele (Hellerma 1995; Kivimaa 1996; Pilvre 2002). Sooküsimusi ja feminismi vaadeldi 1990. aastatel ka uurimuslikust perspektiivist, nagu näitab ajakirja Vikerkaar feminismitemaaline number 1996. aastal. Ajakirjades Looming ja

Vikerkaar ilmus mitmeid retsensioone, mis käsitlesid kohalikku kirjandust feminismi vaatenurgast. Feminism ei puudunud ka naiste-ajakirjast Eesti Naine.

Avalik huvi tekitas ka esimesed soouuringumise ja feministliku teooriaga tegelevad kursused Tartu Ülikoolis, tolaeages Tallinna Pedagoogikainstituudis (täna Tallinna Ülikool) ja Eesti Kunstiakadeemias, kuid nende kursuste motivaatoriks oli uurijate isiklik huvi, mitte institutsionaalne tugi. Katse pakkuda soouuringuid kõrvalerialana algatas mittetullundusühing ENUT, mitte Tallinna Ülikool, ning kõrvaleriala langes õppekavade reformi ohvriks. Soouuringute keskus küll Avatud Eesti Fondi toel loodi, kuid on tänaseks Elustiilide uurimise keskuse allüksus ning selle tegevus jääb avalikkusele pea nähtamatuks. Tartu Ülikoolis tegutses alates 1995. aastast sotsioloogia eriala juures soouuringute uurimiserühm, kuid ülikooli finantstoeta see grupp lagunes. Alles aastal 2014 võeti tööle kaks (poole kohaga) õppejõudu, kelle töökuulutus mainiti sõnaselgelt sooperspektiivi. Samas kirjutas terve hulk uurijaid oma doktoritöid sooküsimustest (kas siis kirjanduse, võrfiloloogia, meediauuringute, kunstiteaduse või sotsioloogia distsipliini sees) ning selles tegevuses pakkusid olulist tuge, sh. elujõuliste feministlike kogukondadena, välisülikoolid, eriti Kesk- ja Ida-Euroopa feministliku mõtte arengus võtmerolli mänginud Kesk-Euroopa Ülikool (Marling 2011a, 159). Paralleelselt tuli sooküsimus teravdatult üldsuse tähelepanu alla poliitikavaldkonnas, tõukejõuks eelkõige Euroopa Liiduga liitumise protsess, mille käigus tuli soolist võrdõiguslikkust ümber hinnata ja loobuda omamütoloogiast, mille järgi Eestis pole vaja selle teemaga tegeleda.

Mõnevõrra üllatuslikult institutsionaliseerus sooperspektiiv enne riigistruktuuri-des kui akadeemilises maailmas (1996. aastal loodi Sotsiaalministeeriumi juurde võrdõiguslikkuse büroo, tänase nimega soolise

võrdõiguslikkuse osakond) (Sander 2010, 8). Naisorganisatsioonide ja välisrahastajate, eelkõige Põhjamaade Ministrite Nõukogu ja Euroopa Liidu, toel püüti avalikkuses kehtestada arusaama soolisest võrdõiguslikkusest kui inimõigusest (vt. nt. Papp 2010). Üle nelja aasta kestnud avalik debatt soolise võrdõiguslikkuse seaduse ümber oli kirglik, kuid paljastas ka palju väärarusaamisi ja hirme seoses feminisimi ja soolise võrdõiguslikkusega ning see tõmbas paljud akadeemilised feministid poliitilisse tegevusse, sest poliitiline olukord ei võimaldanud jääda vaid kitsalt akadeemiliste küsimuste juurde. Seega astus Ariadne Lõng Eesti avalikku debatti kümneaastase feminismitemaalise diskussiooni järel, mil õhus oli palju kirgi ja palju väärarusaamu.

Empiirilised, metodo- loogilised ja isiklikud mõisteraamistikud

Meie eesmärgiks on kaardistada Eesti soouuringute väli: esiteks uurime, millest kirjutatakse seni ilmunud Ariadne Lõnga artiklites ja millest mitte. Meie peamiseks huvialaks on Eesti ja lääne soouuringute suhe, mille alusel loodame tuvastada toodetavad ja taastoodetavad dominantid narratiivid. Töö teises faasis, mida käesolevas artiklis saab mahupiirangute tõttu käsitleda vaid skemaatiliselt, vaatleme teistest keeltest tehtud tõlkeid ning nende rolli Eesti soouuringute välja loomises.

Täiskorpusesse võtsime kõik ajakirjas Ariadne Lõng ilmunud originaalartiklid. Selliseid artikleid on kokku 115. Need võib jagada järgmistesse temaatilistesse kategooriatesse: sotsioloogia (26), kirjandus (20), meedia (12), kunst (10), sooküsimused ja nende retseptioon (7), etnoloogia ja folkloor (7), poliitika (6), filosoofia (5), ajalugu (5), maskuliinsused (5), keel (4) ja muu (8).⁶ Sotsioloogiaalaste

tekstide rohkust aitab seletada kahe sotsioloogiale pühendatud erinumbri ilmumine. Kuna neis käsitletavat teemat on kitsalt sotsioloogilised ega vaagi soouuringute või feminismi küsimust kohalikus kontekstis, jätsime need kaks erinumbrit korpusest välja, mille tulemusena jäi vaatluse alla 100 artiklit.

Kuna ka see korpus on süvaanalüüsiks liiga suur, siis keskendusime lähianalüüsiks tekstidele (originaalartiklile, aga ka toimetajate veergudele, tõlgete järelsõnadele ja raamatuaruvestustele), mis mainivad otseselt Eesti või Ida-Euroopa feminismi, soouuringuid või soouuringute ja feminismi retseptiooni Eestis. Tekstidest võtsime välja konkreetsed laused, mis vaatlevad kas Eesti feminismi/soouuringute suhteid lääne feminismi/soouuringute või nõukogude ajaga. Lähtudes Hemmingsist (2011, 19), pöörame tähelepanu „eelduste tehnoloogiatele“ (ingl. k. *technologies of the presumed*) (Hemmings 2011, 19) ehk siis sellele, mida ei küsimärgistata. Eelkõige huvitab meid Eesti soouurimusliku uurimistöö enesepositsioneerimine.

Hemmingsi eeskujul (2011, 21) tsiteerime me ilmumisaastat, mitte konkreetseid autoreid, sest meid ei huvita erinevate autorite vaadete vastandamine, vaid ajakirja kui teadmiste loomise koha ühisharratiiv. Seega viitame korpuse analüüsis ainult avaldamisaastale, kuna ajaline areng võib olla meie analüüsi jaoks oluline (nt. AL 2000 viitab üksikõik millisele artiklile, mis ilmus *Ariadne* Lõngas aastal 2000). Meie fookuseks on artiklite „kokkuvõtlikud lõigud, sissejuhatused ja üleminekud“ (Hemmings 2011, 17–18). Nende ideede tuvastamine, mis justkui ei vaja ei tõendusmaterjali ega viiteid, lubab meil heita valgust akadeemilise feminismi projektile Eesti kontekstis ning soouurimusliku mõtte intellektuaalsele kujunemisele.

Siinkohal peame märkima, et oleme mõlemad kaasatud ajakirja toimetamisse (Raili alates aastast 2007, Redi aastast 2013) ning

aktiivsete Eesti feministlike teadlaste ja soouurijatena oleme mõlemad aastate jooksul avaldanud ajakirjas originaalartikleid, raamatuaruvestusi ja tõlkekomentaare. Raili on uurija ja õppejõuna soouuringutega tegelema alates aastast 1997, seda küll oma peamise uurimisvaldkonna inglise filoloogia sees, kuid ta on olnud kaasatud ka Sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakonna projektidesse ning ta on ENUTi juhatuse liige. Redi tutvus soouuringutega esmakordselt Raili loengutes Tartu Ülikoolis alates aastast 1998 ning pühendus seejärel soouuringutele ning kaitses selles valdkonnas nii magistri- (Kesk-Euroopa Ülikoolis Ungaris) kui ka doktori-kraadi (Linköpingi Ülikoolis Rootsis). Praegu töötab ta viimase ülikooli juures teaduri ja õppejõuna. Kogu oma karjääri jooksul välismaal on ta aga säilitanud tihedad sidemed Eestiga ning tema uurimistöö keskmes on postsotsialistlikud feministlikud kujutelmad ja sooküsimused Eestis.

Meie mõlema seotuse tõttu *Ariadne* Lõngaga peame mõtlema ka oma positsioonile oma uurimisobjekti suhtes. Käesolev artikkel on tervikuna kriitiline reflektatsioon meie teoreetilise ja intellektuaalse kodu üle, kuna oleme mõlemad olnud selle ruumi kujundajad. Kuna meie kogemused autorite, retsensentide ja toimetajatena on mõjutanud meie mõtlemist, peame positsioneerima oma teadmised, lähtudes Haraway ideest teadlase, uurimisobjekti ning teadlast ja uurimisobjekti ühendava kollektiivse konteksti omavahelisest põimitusest (Haraway 1999). Robyn Wiegman väidab, et meie teadmist feministlikust teadmisest, mida me loome, ei saa lahutada neid tagant tõukavatest „projektsioonidest, sidemetest ja afektidest“ (Wiegman 2012, 8). Seega pole meie huvi Eesti soouuringute konstrueerimise vastu süütu, vaid seda mõjutab meie seotus selle väljaga. Oleme täiel määral teadlikud oma rollist selle välja ja sellel aset leidvate debattide kaaskonstrueerijadena. Tahame rõhutada, et

seada, „millist lugu keegi räägib minevikust, motiveerib see positsioon, mis inimesel oleviskus on või mida ta soovib omada“ (Hemmings 2011, 13). Seda, kuidas me raamime oma lugu akadeemiliste soouuringute kujunemisest Eestis, ei mõjuta mitte ainult meie epistemoloogilised ja metodoloogilised raamistikud, vaid ka meie soov arendada teatud suundades ala, millele oleme pühendunud. Seega on meie arusaamad sellest, kuidas peaks soouuringuid mõistma ning mis suundades see peaks arenema, kesksed nii meie enesepositsioneerimises kui ka analüüsis.

Akadeemiliste soouuringute kujutamine Ariadne Lõngas

Ajalooliselt on soouuringud lääne kontekstides välja kasvanud feministlikest liikumistest ning see eristab seda teistest traditsioonilisematest distsipliinidest. Mõnedes riikides on soouuringute areng olnud paralleelne võrdsete võimaluste poliitikaga (nt. Roots ja Norra, aga ka Eestis), kuid üldiselt on see distsipliin oma akadeemilise staatuse saavutanud „läbi intellektuaalse võitluse sooliselt konservatiivsete diskursuste vastu, mis on valdavalt iseloomustanud ja iseloomustavad tänaseni teadmiste loomist akadeemilises maailmas“ (Lykke 2010, 14). Selle võitluse ajalooline kulg on mõjutanud distsipliini korrastust. Soouuringud on paljudes riikides tänaseni suhteliselt marginaliseeritud ning eksisteerivad tihti ainult uurijate ja üliõpilaste informaalsete võrgustikena, samas kui teistes riikides (nt. Rootsi, Holland, Ühendkuningriik ja Ameerika Ühendriigid) on soouuringud akadeemilise distsipliinina tunnustatud ja institutsionaliseeritud (oma professoride, institutsioonide, teadusprojektide ja õppekavadega). Seega on soouuringute sees laiemalt toimunud debatt soouuringute institutsionaliseerumise ja teistesse distsipliinidesse integreerimise üle (vt. nt. Lykke 2010, kus seda debatti põhjalikumalt kirjeldatakse).

liinidesse integreerimise üle (vt. nt. Lykke 2010, kus seda debatti põhjalikumalt kirjeldatakse).

Kuigi soouuringud on erinevates riikides erinevalt organiseeritud, on sellele tervikuna omane interdistsiplinaarsus, mis annab sellele valdkonnale tema kriitilise ja uuendusliku vaheduse. Interdistsiplinaarsust mõistetakse soouuringutes kui dünaamilist lähenemist uurimistööle, mis tihti ületab distsipliinidevahelisi piire, isegi kui see leiab aset ühe distsipliini sees. See tuleneb küsimustest, mis kasvavad välja sotsiaalsetest probleemidest, mitte ühe distsipliini paradigmat (Andermahr, Lovell ja Wolkowitz 2000, 135–136).

Ariadne Lõngas avaldatud artiklid käsitlevad suurt hulka erinevaid sooteemaga seotud valdkondi: artiklid ei puuduta mitte ainult naiste ja meeste meediarepresentatsioone või töö ning perekondlike rollide sotsioloogilisi käsitlusi, vaid ka näiteks konvulsiivse naisekeha kasutamist 20. sajandi alguse fotograafias või menstruatsiooniga seotud tabusid rahvaluules. Ajakirjas on leidnud käsitlusi Eesti varasem ajalugu ning eesti keele soolistatud olemus. Selline temaatiline rikkus täidab ajakirja ühte peamist eesmärki – näidata sooperspektiivi olulisust erinevates distsipliinides. Artiklite arvulised proportsioonid viitavad ka sellele, et on valdkondi, milles sooperspektiiv on hästi kodunenud (nt. sotsioloogia, kirjanus ja meediauuringud), aga ka neid, kus uurimistööd on vähe (nt. ajalugu või ka filosoofia). Ajakirjas ilmunud artiklidel on selge distsiplinaarne fookus, st. tekstid on selgelt juurdunud mingisse konkreetseesse akadeemilisse distsipliini ning rakendavad selle sees sooteadlikku või feministlikku uurimisperspektiivi. See leid pole loomulikult üllatav, vaid peegeldab Eesti soouurimuse olukorda, kus see pole niivõrd iseseisev distsipliin, kuivõrd kriitiline analüütiline raamistik või perspektiiv, mis aga on akadeemilises maailmas legitimeeritud tänu oma seotusele mingi eesti akadeemilisel

maastikul juba põlistatud distsipliiniga. Siin tuleks lisada, et ka Eestis, nagu näiteks Portugalis, mille olukorrast on kirjutanud Pereira (2014), pole sooperspektiivi aktsepteerimine distsipliinide sees tulenenud üksnes kohalike teadlaste pingutustest, vaid seda on toetanud sooperspektiivi laialdane kasutamine lääne-riikides, mida Eesti on taasiseseisvumise järel oma arenguideaaliks seadnud.

Kõigi ilmunisaastate jooksul torkab aga silma, et peaaegu puuduvad analüüsid soouuringute kui distsipliini või selle transdistsiplinaarsete meetodite kohta. Pole näiteks süvitsiminevaid analüüse soouuringute institutsionaliseerumise plusside ja miinuste kohta. Seda teemat puudutab riivamisi (ja mitte konkreetset Eesti kontekstile keskendudes) ülevaade ühest konverentsiettekandest (AL 2000) ja ühest Eesti materjalil põhinevast ettekandekokkuvõttest (AL 2007). Viimase käsitluse juures on põnev kommentaar, et Eestis on vajalik topeltstrateegia, kus jätkub tegevus distsipliinide sees, aga samal ajal otsitakse ka institutsionaliseerumisvõimalusi keskuste ja/või programmide loomise abil. Samas pole ilmunud ühtegi täispikkuses originaalartiklit, mille keskmes oleks Eesti soouurijate positsioon ning nende dialoogid kas siis Põhjamaade või anglo-ameerika teoreetiliste raamistikega. Selle põhjuseks võib olla soouurimuse kui iseseisva distsipliini kehtestamise ebarealistlikkus kohalikes majanduslikes oludes. Siinkohal vajab märkimist ka Ariadne Lõnga ebakindel rahastamine: kuna iga numbri jaoks tuleb taotleda raha riiklikest ja rahvusvahelistest fondidest, on ajakirja teemaderingi teadlik kujundamine olnud raskendatud. Paljud alljärgevas arutelus väljatoodud nähtused ei pruugi seega olla teadlike valikute tulemus, vaid tulenevad mingi aja rahastusprioriteetidest või konkreetsete autorite uurimisfookusest.

Soouuringute, akadeemilise feminismi ning nende sobivuse üle Eesti kontekstis arut-

letakse ajakirja ilmumise esimestel aastatel. Esimeses kolmes numbris reflekteerivad toimetajad u. 3-leheküljelises „Toimetaja veerus“ lühidalt soouuringute kui valdkonna loomise protsessi üle Eestis. Pärast esimest kolme numbrit need toimetuse kommentaarid kaovad, eeldatavasti seetõttu, et soouurimus ei vaja enam otsesest põhjendamist vähemalt lugejaskonnale, keda ajakiri kõnetab. Edasistes numbrites leiab mõningaid katseid positsioneerida Eesti soouuringuid raamatuarvustustes ning tõlketekstide järelsõnades või neid tutvustavates tekstides.

Esimesed toimetajate märkused mitte ainult ei võta endale rasket ülesannet julgustada akadeemilise feminismi, naisuurimuse ja soouurimuse arengut Eestis, vaid rõhutavad, et ajakirja eesmärgiks on informeerida kohalikku publikut (AL 2000) nais- ja sugupoolte temaatikast, mille ümber 2000. aastatel püüti laiemat ühiskondlikku debatti tekitada. Kuna ajakirja annab välja mittetulundusühing, mis oli aktiivselt seotud soolisest võrdõiguslikkusest teadlikkuse tõstmise kampaaniatega, pole üllatav, et see teema ka ajakirja lehekülgedel lähemat kajastamist leidis. Ajakirja algusaastatel osutatakse soolise temaatika uurimise vajalikkusele seoses Eesti võimaliku astumisega Euroopa Liitu ja naisuuringute rolli nähakse seega kahetisena: ühelt poolt ühiskonna soolise analüüsina, teiselt poolt naiste õiguste parandamisena uurimistulemuste abil (AL 2001).

Tänu sellisele sotsiaal-ajaloolisele kontekstile on see akadeemiline ajakiri ehk rohkem seotud päevapoliitiliste teemadega kui abstraktsete teoreetiliste diskussioonidega (mis muidugi ei tähenda, et filosoofilised tekstid seal puuduksid). Soouuringud saavad peamiselt rakendusuuringute ilme, kuna need seotakse otseselt vajadusega saada sooteematika kohta uusi teadmisi, mida siis poliitilisel tasandil ellu viia. Samuti juhivad toimetajad ajakirja algusaastatel tähelepanu vajadusele

„avardada ajakirja ühiskondlikku kõlapinda“ ja näiteks avada eraldi diskussioonirubriik, „et selle vahendusel mõtestada naise ja mehe rolle ühiskonnas juba vabama arutelu käigus“ (AL 2002). Ehkki seda rubriiki ajakirjast hiljem siiski eriti ei leia, viitab selle loomise mõte soovile suhestuda laiema avalikkusega ja lihtsamas keeles, sest „argitasandi ja meedia „riiaka naisterahva“ imago on visa kaduma ning hoiab emotsioone jätkuvalt keemistemperatuuril, pärssides feministliku sekkumise tõsiseltvõetavust“ (AL 2001). Samas on ajakirjas aeg-ajalt rubriik nimega „Foorum“, kuid sealsed tekstid keskenduvad esimestes numbrites suures osas kitsalt soolisele võrdõiguslikkusele ja soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamisele. Seega jääb soouuringute kui intellektuaalse, kriitilise ja loova diskursuse potentsiaal seetõttu ehk kuidagi neis distsipliini kirjeldavates lõikudes tähelepanuta ja täies ulatuses kasutamata.

Ariadne Lõnga toimetajad rõhutavad, et ajakiri „peegeldab naisteaduste interdistsiplinaarset iseloomu, pakkudes artikleid, mis lähtuvad sotsioloogia, kirjandusteaduse, kunstiteaduse, psühholoogia ja filosoofia vaatenurgast“ (AL 2000). Seda lähenemist aga käsitatakse iseendestmõistetavana ning puuduvad diskussioonid selle üle, mida interdistsiplinaarsus täpselt tähendab ja kuidas saab luua dialooge erinevate distsipliinide vaatenurkade vahel. Ariadne Lõngas pannakse pigem distsipliinid üksteise kõrvale multidistsiplinaarselt (st. liites), mitte integreerides. Erinevate artiklite vahel on väga vähe dialoogi (välja arvatud mõtteavaldused, kus keegi mingile artiklile vastab kriitilise seisukohavõtuga, kuid neil puhkudel pole tegu interdistsiplinaarsete dialoogidega). Ajakirjas on vaikimisi eelduseks, et kuna artiklidel on ühine fookus kas sool või naistel, siis ongi tegu interdistsiplinaarsusega. Integreerimata mudel võib väga hästi töötada, kui selles kasutatavat meetodite ja lähenemiste variatiivsust analüüsitakse ning lugejatele avatakse. Selliseid diskussioone aga Ariadne Lõngas tänaseni ei leidu.

Ariadne Lõngas ilmunud erinevate distsipliinide alla kuuluvad artiklid näitavad, kui palju olulist ja rasket tööd eesti uurijad on teinud, kehtestamaks soolist vaatenurka oma uurimisvaldkonna sees. Samas võiks küsida, kas soouuringuid puudutavate distsiplinaarsete ja interdistsiplinaarsete debattide puudumine, mis oleks Ariadne Lõnga missiooni ja interdistsiplinaarset autorkonda arvestades loomulikud, on takistanud soouuringute kui distsipliini muutumist sisuliselt interdistsiplinaarsemaks.

Positsioneerimine lääne feministliku uurimuse suhtes

Tähelepanuväärne element Ariadne Lõnga esimestes numbrites on ka see, et ajakiri positsioneerib end kui hiline akadeemilise feminismi maastikule jõudja. Lisaks sellele rõhutatakse selgelt soovi uurida ja analüüsida „omamaiseid probleeme“ (AL 2000) kohalikus kultuurilises kontekstis. Juba ajakirja pealkirjas peituv viide Vana-Kreeka mütoloogiale – lääne kultuuri hällile, millest kasvas välja ka „patriarhaalne süsteem, nii nagu meie seda tunneme“ (AL 2000) – on seotud lõnga või niidi rolliga Eesti rahva- ja eelkõige naistetradiitsioonis. Seega rõhutavad toimetajad samuti, et mõistmaks soolise ebavõrdsuse tekkimist ning jõudmaks arusaamisele, mida ja kuidas muuta, peame alustama just traditsioonidest ja eksisteerivatest süsteemidest. See meenutab, et Eesti kuulub ja soovib kuuluda läände ning seega peab ka järele jõudma läänele, kus „on üle kolmekümne aasta nende küsimustega tegelenud akadeemiline feministlik teooria“ (AL 2000). Sarnaseid viiteid leiab ka hilisemates numbrites (nt. „kui läänemaailmas on mehe soolisuus juba saamas üldiselt omaks võetud tõeks, siis Eestis astume selles suunas alles esimesi samme“ (AL 2007)).

Kuigi Ariadne Lõnga tekstid ei viita otseselt Eesti mahajäämusele, on siiski pidevalt tuntav teatav ajaline positsioneerimine lääne

feminismi järele (vrd. Koobak 2013; Koobak ja Marling 2014). Viidatakse, vahel irooniliselt, eestlaste flegmaatilisusele: „Reageerides põhjamaalastele „omase“ aeglusega, oleme siiski just paari viimase aasta jooksul üles tõstnud rohkem feminismi ja naisliikumise küsimusi kui kunagi varem ning seda nii ühiskondliku liikumise kui ka akadeemilise uurimuse vormis“ (AL 2000). Vahel kasutatakse, võib-olla irooniliselt, mõistet „mahajäämus“, „mis on tingitud nii majanduslikest ja poliitilis-ajaloolistest kui ka meie tegelikkust iseloomustavatest ideoloogilistest tingimustest. Kuidas saabki rääkida „võrdsetest võimalustest“, kui meie materiaalne baas ehk raamatud ja uurimisstipendiumid on enamasti kingitus Lääne õdedelt ning kui me oleme alustanud teoreetilist tööd samade küsimuste kallal ligikaudu viiskümmend aastat hiljem“ (AL 2000). Selline ajalise „mahajäämuse“ diskursus on Ida-Euroopa feministlikus kirjanduses laialt levinud (pikemat kriitilist diskussiooni vt. nt. Slavova 2006; Tlostanova 2010; Suchland 2011). Ariadne Lõnga viited sellele diskursusele on küll kaudsed ja valdavalt (pool)iroonilised, kuid selle motiivi kordumine iseenesest on kõnekas ja viitab vähemalt kaudselt lääne feminismi keskusele, millega suhestudes ennast defineeritakse.

Samas on sellel ajalisel lõtkul ka teatavaid positiivseid külgi, sest see võimaldab läänes tehtust õppida ja hoiduda mõningatest ummikteedest. Näiteks, „kuna interseksionaalsus on läänes maha käinud juba pika tee ja läbinud kõikvõimalikke kitsaskohti, saaksime Eesti kontekstis potentsiaalseid probleeme juba ette vältida“ (AL 2008). Selles artiklis küsitakse samuti, kas Eesti soouuringutes on korratud lääne vigu, eeldades ajalist järgenevust ning lääne vaieldamatut rolli eeskujuna, aga samas osutatud võimalusele, et hiljasaabunuina on Eesti soouurijatel teatavaid eeliseid. Nagu näitab siinne valdavalt läänikeskne viiteaparatuur, pole seda eelist ehk maksimaalselt ära kasutatud. See tähendab, et Eesti soouurijate

tekstide viidetes domineerivad lääne, eelkõige ingliskeelse lääne autorite tööd ning nende sellist kesket positsiooni ei küsimärgistata. Seega pole ära kasutatud seda „arengueelist“, mille andis soouuringute tulek Eestisse 1990. aastate teisel poolel. Kogu Eesti ühiskonnas valitsenud nägemus läänest kui vaieldamatust arenguideaalist ei soosinud lääne feministlike teooriate kriitikat ka soouurijate kogukonnas, kus igapäevaseks teemaks olid katsed sooperspektiivi legitimiseerida ning viimases protsessis mängis olulist rolli just lääne soouuringute prestiižile viitamine. Lääne feminism, kuigi seda pole piisavalt selgelt defineeritud, tõuseb esile kui eeskuju, mille suunas alt üles vaadata. Ariadne Lõng esitleb ennast nagu omalaadset päästenööri, mis on lääne teooriast ja kohalike kogemusest ühtseks lõngaks kokku põimitud ning mis jookseb meie ees, kui me otsime oma teed postsotsialistliku üleminekuaja keerukas labüridis.

Puudub laiem diskussioon selle üle, mis on lääne feministlik teooria/soouuringud, ning see lünk kehtestab lääne soouuringud millegi tugevasti juurdununa (kuigi see tegelikult ei pruugi nii olla) ning libiseb üle komplikatsioonidest, nagu vaatepunktide paljusus ning ajalooliste kontekstide mitmekesisus, milles soouuringud on erinevates riikides tekkinud ning kus nad on pidanud oma kriitilise positsiooni kehtestamise nimel võitlema. Nagu Allaine Cerwonka on näidanud, on paljudele Ida-Euroopa feministidele omane kalduvus eirata lääne feminismi keerukust: „see, kuidas Kes- ja Ida-Euroopa teadlased kasutavad mõningaid Ameerika Ühendriikides töötavaid feministe, et representeerida Lääne feminismi hegemooniat ning teisi, et seda hegemooniat kritiseerida, illustreerib suurepäraselt, kuidas inimesed kasutavad feministlikke ideid valikuliselt, lähtudes konkreetsetest ajaloolistest tingimustest ja eesmärkidest“ (Cerwonka 2008, 822).

Ajakirjas puuduvad artiklid, mis käsitleksid lääne feminismide mitmekesist olemust ja

omavahelisi debatte või ka nende allikate sobivust Eesti (või laiemalt Ida-Euroopa) konteksti. Sellise diskussiooni kohta on siiski üks näide, kus tuuakse esile, et „[t]eisalt tuleks esitada palju olulisem küsimus: miks meie, idaeuroopa feministid, kipume nägema lääne feministlikku mõtet või parimal juhul selle erinevaid suunitlusi kui *pret-a-porter*’d, s.o. kui lammutamatu tervikut ja uut tõepakkumist?“ (AL 2000). Sellest vaimukast märkusest ajakirja esimeses numbris ei teki aga laiemat kriitilist debatti. Sarnast ideed kannab aga üks tõlkekomentaar: „Erinevalt Eestis levinud eksiaryamusest pole feminism mitte suletud dogma, vaid avatud foorum, mille eesmärgiks on tegeliku mitmetahulisem mõistmine, mitte ainsuses esitatud Tõe fikseerimine.“ (AL 2010)

Lääne feminismi kriitikat leiab kuigivõrd ühest artiklist, mis keskendub kitsamalt feministliku antropoloogia kujunemisele (AL 2004). Artiklis tuuakse välja lääne ehk euro-ameerika feminismi kitsaskohana tendentsi käsitleda naisi „homogeense sotsiaalse kategooriana, pöörata suuremat tähelepanu kultuurilistele, klassilistele ja rassilistele eripäradele“ (AL 2004). Siit ilmneb ka kriitiline arusaam, mida esindavad peamiselt Kolmanda Maa maailma feministid, et lääne feminism üldistab naiste olukorda maailmas ja püüab „jõuga ja vägisi esindada *kõiki* naisi ning esineda *kõigi* naiste nimel, sõltumata nende sotsiaalsest kuuluvusest ja kultuurilisest päritolust“ (AL 2004).

Valdavalt tsiteeritakse Ariadne Lõnga artiklites ingliskeelseid allikaid (teine dominantne keel, kuigi tunduvalt väiksema viidete arvuga, on soome keel, näitlikustades Põhjamaade tähtsust Eesti soouuringute arengus), kuid puudub süstemaatiline arutelu nende allikate olemuse või ajalise asetamise üle. Pigem on näha kasutatud allikate mõttemallide ülevõtmist ja rakendamist. Sellele tavale juhitakse kriitiliselt tähelepanu ühes raamatuarvustuses, milles tõdetakse, et „ehk ongi eesti tõlgenduste kontekstis tavapärane, et pigem võetakse

omaks juba väljakujunenud ja laiemalt omaks võetud anglo-ameerika retseptioon ja raamistikud, kui otsitakse uusi vaatenurki või lähene-misi“ (AL 2009). Sellist „kaanonikriitikat“ aga originaalartiklites ei leidu, samuti mitte diskussiooni selle üle, millised on selliste kanooniliste tekstide väljajätetud ja vaikimise kohad. On ju üheks selliseks vaikimise ja hegemooniliste narratiivide kohaks ka Ida-Euroopa soouuringud ja feminismid, mille puudumise üle aga Ariadne Lõnga veergudel pikemalt ei arutata. Üheks erandiks on järelsõna Mihaela Mudure tõlkele, milles mõõndakse, et tasakaalutus teadmiste loojate ja teadmiste objektide vahel toimib aga veel teiselgi moel. Ida-Euroopa feministid vaatavad teadmiste allikana läände ja tõlgivad tekste inglise või prantsuse keelest, toetades teadmistevoolu tasakaalutust. Kogu Ida-Euroopale on olnud omane soov „Ida“ silti endalt maha raputada ja identifitseeruda Läänega. Nii on kahetsusväärset vähe tähelepanu saanud mõttetöö, mida on tehtud teistes Ida-Euroopa riikides (AL 2012).

See napp viide ei asenda teadmistevoolu sisu ja olemuse kriitikat. Samas ollakse sellest teemast teadlikud, sest mitmed tekstid viitavad vajadusele arutleda erinevate ideede „kodustamise“ või kodustatavuse üle (nt. AL 2008 mainib, et „paljud mõisted ja teooriad, mis on läänest meie kultuurikonteksti rännanud, ei ole alati eesti keelde selgelt tõlgitavad või tekitavad laensõnadena vastakaid reaktsioone“). Feminismi „võõrapärasusele“ viidatakse ka mujal. Näiteks AL 2000 märgib, et feminismi tajutakse Eestis „võõrproduktina“ ja millegi „importituna“, „meie „oma“ kultuuri ohustavana“. Sellises avalikus diskursuses levinud feminismikriitikas aga unustatakse mugavalt, et ilma välislaenu deta poleks Eesti teadust ega kultuuri – ega ka turumajandust või neoliberalismi, kuid „[i]mpordil ja impordil, nagu selgub, on vahe. Ning sama käib ka ideoloogia kohta“ (AL 2000).

Ehk üllatavalt pärineb kõige põhjalikum

Ida-Euroopa ja lääne feminismi suhete analüüs esimesest numbrist (AL 2000). Rõhutades Eesti ühiskonna peavoolu jätkuvat vaenulikkust (kasutusel on sõna „sõjakäik“) (pro)feminismi ja naisliikumise vastu, tõmbab tekst paralleeli teiste postsotsialistlike riikidega, kus puudus feminism, aga sellest hoolimata arenes välja antifeminism. Sellesse konteksti tuli feminism „smuugeldada“. Artiklist tõuseb ka selgelt esile feminismi ja soouuringute arengut pärssiva tegurina nõukogude periood. Esiteks oli feminism tol ajal põlu all: „Feminism oli nõukogude ajal tabu, naisliikumist kui niisugust ei olnud (koos nõukogude võimu tulekuga keelati ju Eestis kõik naisorganisatsioonid) ja paljudest nähtustest-probleemidest ei olnud võimalik rääkida või neid uurida“ (AL 2003). Iroonilisel moel sillutas nn. „nõukogude pärand“ teed antifeministlikule poliitikale (AL 2000). Eelkõige oli Eestis, nagu ka muudes Ida-Euroopa riikides, feminism mugavaks „patuoinaks“, mille kaela sai ajada mitmed probleemid, mis olid tekkivale neoliberalistlikule konsensusele ebamugavad. Neoliberalismi kriitika on teema, mida Ariadne Lõng samuti süvitsi ei käsitle. Eesti neoliberalistlikule enesekuvandile viitab üks tekst (AL 2005/2006), kuid sellest ei kasva välja süstemaatilist globaalse neoliberalismi võidukäigu analüüsi.

Üks artikkel (AL 2000) suhestub ka pikemalt kolonisatsiooni küsimusega ida ja lääne feminismi vahel ning tõmbab mõttelise paralleeli Kolmanda Maailma ja Ida-Euroopa naiste vahele, kes on defineeritud „uute teistena“ nii Lääne poliitilis-majandusliku kui ka kultuurilise üleoleku diskursuses. Ainuke tekst, kus sama paralleel veel esile kerkib, on järelsõna Chandra Talpade Mohanty klassikalise teksti „Lääne pilgu all“ tõlkele (AL 2010). Samas on juba AL 2000 puhul rõhutatud nii selle ida-lääne suhte negatiivseid, poliitilisel, majanduslikul ja kultuurilisel domineerimisel põhinevaid, aga ka positiivseid aspekte. Lääne feminism on ideede ja sageli ka materiaalsete

võimaluste allikas, aga seda ei peaks vastu võtma kui valmisprodukti, vaid kui kriitilist analüüsi ja mugandamist vajavat tööriista. Kohalikke analüüse on ajakirjas küllaga, aga vähem on julgeid, teoreetilisi kohalikke arutelusid, mis keskenduksid lääne teooriate või mõistete kodustamisele või kodustatavusele.

Selles kontekstis on mõtlemapanev ka kommentaar bulgaaria päritolu (kuid seda vaid diskreetselt välja näitava) Julia Kristeva „Naiste aja“ tõlke järelsõnas tema Ida-Euroopa identiteedi kohta, millele ta teadlikult ei toetu kui kõnepuldile. Kristeva hinnangud Euroopale ja feminismile pigem näitavad palju ebamugavat „võõra“ kõrvalpilku, milles kumab see, mida Kristeva mujal nimetab „kõrvetatud rõõmuks“: sõltumatus, puutumatus, ükskõiksus, samas aga kirglik kosmopoliitsus. Ehk on identiteet, mida teadvustatakse, kuid millele tahtlikult ei tuginetu, mõtlemiseks kasulikum ja nõtkem abivahend kui see, mille toel end retooriliselt kehtestatakse. (AL 2003)

Kommentaari möönab, et Kristeva asetab ennast Lääne ja Ida-Euroopa vahele ning tema tekst inspireeris ehk just seetõttu ka Ida-Euroopa feministlikke mõtlejaid ajal, mil „ida-lääne“ dialoog oli märgatavalt tõkestatud kas „külma sõja“ järgsete väärarvamuste tõttu *à la* „meie“ ja „nemad“ või lääne feministide agressiivse eneseturustamise tõttu, kusjuures tihti polnud vaevaks võetud Ida-Euroopa ajaloolist tagapõhja tundma õppida“ (AL 2003). Seega ei puudu ka Ariadne Lõngas viited sellele, et transnatsionaalne feminism pole olnud ühtne ja solidaarne õeskond, kuid selle välja kriitilisi ebakõlasid analüüsitakse originaalartiklites napilt.

Tõlketekstid ja nende kommentaarid

Läänest pärit feministlikel narratiividel on tugev mõju mitte-lääne teadlastele ja feministlikele ja soouuringuslikele analüüsidele. Lääne

teooria reisib, aga mitte ilma kohalike tõlkijata, nii selle sõna otseses kui ka kaudses tähenduses: on oluline meeles pidada, et ideesid tõlgivad ja kodustavad kohalikud vahendajad. Ükski kultuuriline ülekanne pole automaatne, vaid sõltub vastuvõtvast kontekstist ja tõlgendusraamistikest, mis teevad kergemaks ühtede aspektide kodustamise ning teiste joonte kõrvaleheitmise või mugandamise.

Teadlikkus kohalike tõlgendajate teguvõimust pole aga rahvusvahelises akadeemilises kirjanduses laialt levinud ning seal vaadeldakse perifeeriat ja semiperifeeriat pelgalt passiivsena ning Läänt domineeriva ja imperialistlikuna. Hegemoonia kriitika on endiselt oluline, kuid nõustume Maria do Mar Pereiraga (2014), kes kutsub meid üles mõtlema mitte ainult Lääne hegemoonia kahjulikele tagajärgedele, vaid ka sellele, mis tänu sellele semiperifeerias ja perifeerias võimalikuks saab. Ta meenutab meile, et kui mitte-hegemoonilisi feminisme kujutatakse harjumuspäraselt kaotuse, piirangute ja väljajätuse kujundite kaudu, siis vaikitakse nii maha kohalik teguvõim. Seega ei tohiks lääne teadmiste rändamist vaadelda ainult kui kultuuriimperialismi vormi, vaid kui „transnatsionaalset feministlikku teadmiseprojekti“ (Davis 2007, 201), mis ühest kohast teise liikudes uusi vorme omandab ja uusi konfiguratsioone tekitab.

Ariadne Lõnga tõlgete analüüsi eel tuleks vaadata laiemat feministlike tekstide tõlgete konteksti Eestis. Tuleb kohe öelda, et tõlgitud feministlikku teooriat puudutavaid raamatuid on ülimalt vähe ja need saab kokku lugeda ühe käe sõrmedel: ilmunud on Simone de Beauvoiri „Teine sugupool“ (1997),⁷ Evelyn Fox Kelleri „Mõtisklusi soost ja teadusest“ (2001), Julia Kristeva „Jälestuse jõud“ (2006) ja Linda Nicholsoni toimetatud kogumik „Feministlikud vaidlused. Filosoofiline mõttevahetus“ (2006), kus on avaldatud esseed Judith Butlerilt, Nancy Fraserilt, Drucilla Cornellilt ja Seyla Benha-

bibilt. Sooküsimust on akadeemilisest perspektiivist tutvustanud soome keelest tõlgitud kogumik „Võtmesõnad“ (2003) ja feminismi sektsioon eesti autorite poolt kirjutatud kogumikus „20. sajandi mõttevoolud“. Avatud Eesti Fondi toetusel ilmus 2011. aastal eesti originaalõpik „Sissejuhatus soouuringutesse“ (Marling 2011b). Feministlikku klassikat on tõlgitud mõnevõrra ka erinevates kogumikes või ajakirjades (nt. Gloria Steinemi tõlge, Koobak ja Põldsäär 2008). Seega on Ariadne Lõng mänginud üliolulist rolli feministlike tekstide toomisel Eesti kultuuriruumi ning on väärt analüüsida, mida on valitud tõlkida ja kuidas tekste kodustatakse. Viimase eesmärgi täitmiseks vaatleme tõlgetele lisatud ees- või järelsõnu, kui need eksisteerivad.

Ariadne Lõnga 13 numbris on ilmunud 24 tõlget. Tõlked on valdavalt inglise keelest. Ainult 6 tõlget 24-st on muust keelest (kaks vene, üks saksa, üks prantsuse, üks soome ja üks rootsi keelest). Ka semiperifeeriat pärit autorite tekstide tõlgitakse inglise keele vahendusel (nt. ühe soome ja ühe rumeenia autori teksti puhul). Suur osa tõlkeid on feministlike klassikute, nagu Julia Kristeva, Joan Scott, Sherry Ortner, Laura Mulvey, Chandra Talpade Mohanty, tekstid. Teemadering on lai, peegeldades ajakirja üldist katset kõnetada feminismist või sooproblemaatikast huvitujaid erinevates distsipliinides. Feministlike klassikute tekstide valimine on loomulik, sest uute tekstide aluseks olevad tüvitekstid on vaja tõlkida, et koduneks baasterminoloogia ning tekiks pinnas uuemate tekstide mõistmiseks. Teisalt dikteerivad tõlketekstide valikut ka pragmaatilised kaalutlused, sest ilma stabiilse rahastuseta ajakiri ei saa endale lubada luksust tõlkida uusi tekste, mille tõlkeõigused on kulukamad.

Tõlgete seas on vaid 3 teksti Ida-Euroopa autoritelt, mis näitab veel kord, et teadmisi nähakse tulenevat Läänest ja eelkõige ingliskeelsest feministlikust teooriast. On kõnekas, et kuigi Põhjamaad on Eesti soouuringute aren-

gus mänginud olulist rolli, on ajakirjas ilmunud vaid kolm sealsete autorite tekstide tõlget. Teadmiste tasakaalutust saab seletada ka pragmaatiliste põhjustega, sest muudes keeltes ilmunud tekstide laiemat tõlkimist takistab väiksemate Ida-Euroopa keelte oskajate puudumine ja vähene teadmine teistes Ida-Euroopa riikides toimuvast, sest nende riikide autorid kirjutavad vähem ingliskeelsetes rahvusvahelistes teadusajakirjades, mis määravad feministlikus debatis päevakajalised teemad. Siinkohal tuleks ehk ka mainida, et rahvusvaheliselt ilmunud artiklites ei ole sageli palju viiteid muudes keeltes ilmunud materjalidele ning arvestades artiklitele pandud rangeid tähemärgipiiranguid, on võrreksed allikad tihti esimesed, mille autorid maha tõmbavad.

Nagu osutavad mitmed Ariadne Lõngas ilmunud tõlkeraamatute arvustused, peetakse eesti keelde tõlgitud feministlike tekstide üheks peamiseks probleemiks, lisaks raskestiloetavusele, ka kontekstualiseerivate ja lugemist toetavate ees- või järelduste puudumist. Oodatakse „suurema tähelepanu pööramist ka konteksti avamisele, ajastule ning oludele, millest lahus ei saa vaadelda neid tekste kui poliitilisi tekste“ ja soovitakse enam „diakroonilist kommentaari, kas koostajate või tõlkijate poolt“, samuti mõisteseletusi (AL 2001). Nenditakse, et selliste tõlketekstide ajalist ja filosoofilist tausta avavate järelduste puudumine on „üldisemaks tendentsiks“ filosoofiliste tekstide eestikeelsete tõlgete puhul ja seega võib kommentaari puudumine näiteks feministlike filosoofiliste kogumike puhul „asjassepühendamatu lugejale kontimurdvaks osutada“ (AL 2005/2006).

Ariadne Lõngas ilmunud tõlgetest on vaid viis varustatud järeldusega. Valdavalt annavad järeldused ülevaate mõtteraamistikust, millesse tõlge kuulub, aga tõmbavad paralleele ka tänase päevaga. Näiteks Chandra Mohanty tõlke järelduse (AL 2010) viitab nii postkoloniaalsele teadmiste poliitikale kui ka mitte-lääne naiste ärakasutamisele imperialistlikus poliitikas, sh.

tol ajal käimas olnud Afganistaani ja Iraagi sõjas. Teistes järeldustes selline konkreetne viide poliitilisele raamistikule puudub. Küll aga kommenteeritakse tõlgete suhestumist Eesti ühiskonna ja selle probleemidega. Julia Kristeva „Naiste aja“ tõlke järelduse lõpeb mõtisklusega, „kuidas võiks suhtuda eesti kultuuriruumis naiste aegade paljususse, naiste ning aja suhetesse sümbolisel tasandil ja avalikus elus ning Kristeva manitsustesse saada eurooplasteks transnationaalseid radu pidi“ (AL 2003). Teine järelduse viitab koloniaalperspektiivi produktiivsusele Eestis ja ka sellele, et Ida-Euroopa, sh. Eesti, kohta ilmunud tekstid lääne ajakirjades ja raamatutes on kirjutatud lääne autorid, kes sageli teevad hooletuid üldistusi. Seega lõpeb see järelduse tugeva üleskutsega: „Kui asendame India tekstis Eestiga ja postkolonialismi postsotsialismiga, võime sellest tekstist mõndagi õppida – vähemalt esitama kriitilisi küsimusi lääne teadmise hegemoonia kohta“ (AL 2010). Siin saab seekord hegemoonikriitilist, kuid siiski feministliku teooria sees domineerival positsioonil asetsevat klassikalist teksti kasutada kohalike läänekriitiliste perspektiivide tekkimise julgustamiseks.

Ida-Euroopa autoritelt pärineb kolm tõlketeksti. Läti soouuriija Irina Novikova (AL 2001) vaagib naiste positsiooni üleminekuaja Lätis, juhtides tähelepanu nii selle ajastu mehekeskusele kui ka rahvusriigi loomisel tekkinud etnilistele pingetele. Sellisena on see tõlketekst üllatavalt pikka aega ainuke tekst, milles enamus- ja vähemusrühvaste suhteid analüüsitakse. AL 2002 sisaldab Tatiana Zchurchenko intrigeerivat artiklit, mis keskendub soouuringute arengule Ukraina ülikoolides 1991. aastast alates ning analüüsib lääne feminismi ja postsotsialistliku konteksti keerukat suhet. AL 2012 ilmunud Mihaela Mudure tekst käsitleb Ida-Euroopat kui tseugmaatilist ruumi, aktiivset kriitilist lüli feministlikus mõttes ning kutsub Ida-Euroopa feministe üles suuremale tundlikkusele mitmete erinevuste (vaesus, etnos

jne.) suhtes. Erinevalt kahest varasemast Ida-Euroopa autori tõlkest on see varustatud järelsõnaga, mis asetab tõlketeksti selgelt teadmiste leviku poliitika konteksti, meenutades kriitikat, et „lääne feminismiss on varjatud kujul säilinud imperialistlik arusaam, et väärtuslik teadmine saab pärineda ainult läänest“ (AL 2012). Järelsõna möönab Ariadne Lõnga enda osalust selles tasakaalutuses (ja jätab samas ise märkamata ühe kahest varasemast tõlketekstist). Sellisena signaleerib see järelsõna tekkivat suuremat teadlikkust meie endi valikutest feministliku teadmise loojatena ja/või passiivsete lääne hegemooniate taastootjatena.

Kokkuvõtteks: Eesti soouuringute väljakujutus

Käesolev artikkel on inspireeritud rahvusvahelistes feministlikes uuringutes praegu suurt kõneainet pakkuvast feministlike lugude temast ning püüdis analüüsida eesti soouuringute poliitilist grammatikat sellisena nagu viimane väljendub ajakirjas Ariadne Lõng, Eesti kõige järjepidevamas feministlikus ja soouurimuslikus institutsioonis. Kuna Eestis puudub riiklik soouurimuskeskus või laiema kõlapinnaga feministlik liikumine, siis on just see 14 aastat ilmunud ajakiri kohaks, kus erinevate distsipliinide soouurijad kohtuvad ja oma lugusid vestavad.

Seda, kuidas soouuringuid diskursiivselt konstrueeritakse, mõjutab konkreetses kohas valitsev soopoliitika ja soosuhted, mis kas toetavad või takistavad teatud kriitiliste küsimuste esitamist. Eesti ühiskond on olnud sooleige ning riiklikus poliitikas valitud neoliberalistlik suund on takistanud igasuguste kollektiivsete õigustega, sh. soolise võrdõiguslikkusega seotud küsimuste omaksvõttu. Soouuringud on selles ühiskondlikus kontekstis võtnud sotsiaalselt aktiivsema rolli kui samal ajal lääneriikides,

kus soouuringud kasvasid küll välja aktivismi kontekstist, kuid mida sageli peetakse institutsionaliseerimise tulemusena poliitiliselt etableerunuks. Eestis on abstraktsete teoreetiliste ja metodoloogiliste küsimuste üle arutlemisest põletavam olnud vajadus mõjutada poliitilisi protsesse ja avalikku debatti. Sellest tuleneb ehk ka Ariadne Lõnga teemadevalik ja rõhuasetused. Pingelise soolise võrdõiguslikkuse seaduse menetlemise protsessi ajal näiteks võis tunduda problemaatiline naissubjektsuse küsimärgistamine.

Eesti soouuringute loos jäävad kõlama kaks dominant. Esiteks on eesti soouuringud liitvad, mitte integreerivad. Ariadne Lõng on teemade ja distsipliinide poolest rikas ning Eesti lugejal on põhjust olla uhke, et ilma institutsionaalse toeta on sooperspektiiv jõudnud nii paljudele erialadele ja seal valiidselt uurimissuuna- ja küsimusena kinnistunud. Samas pole aga Ariadne Lõnga ilmumisaastate jooksul tekkinud sisuliselt inter- või transdistsiplinaarseid tekste, mis lõimiksid erinevate valdkondade meetodeid või teoreetilisi lähenemisi. Puudub ka süvendatud diskussioon soouuringute meetodika üle. Viimase puudumine on samas igati loogiline, arvestades seda, et Eesti soouuringud pole ühtse distsipliinina institutsionaliseeritud, vaid eksisteerivad sooteadliku ja -kriitilise uurimissuunana teiste distsipliinide sees. Kuigi institutsionaliseerimine pole praeguses finantsurutises, mis Eesti akadeemilist maailma täna iseloomustab, tõenäoline, siis seda olulisem on siiski jätkata feministliku ja soouurimusliku kogukonna sees debatti selle üle, millised on meie interdistsiplinaarsed puutepunktid või koostöövormid. Sooperspektiivi legitimeerimine on erinevate distsipliinide raamistikus viimase kümnendi jooksul ka õnnestunud ning seega oleks nüüd produktiivne mõelda enam ka soouurimuse transdistsiplinaarsele potentsiaalile.

Teiseks pole Eesti soouuringute lugu siiani kriitiliselt suhestunud omaenda minevikuga ja

oma mõjuväljadega lääne feministlikus teoorias. Nõukogude aja järgsel ajastul oli loomulik pöörduda läände ning lääne feministlik teooria ja feministlikud liikumised on olnud Eesti kontekstis üliolulised uute kriitiliste küsimuste ja perspektiivide tõusetumiseks (ka *Ariadne* Lõng ei oleks ilma läänest tuleva toetuseta tõenäoliselt tekkinud). Küll aga on huvitav, et viimase 14 aasta jooksul pole ajakirjas ilmunud enam originaal- ja tõlketekste, mis kriitiliselt analüüsiks Eesti või Ida-Euroopa feminismi ja/või soouuringute suhet lääne feminismidega. See ei viita kuidagi Eesti soouuringute vähesele kriitilisele teadlikkusele, vaid pigem illustreerib seda, et intellektuaalses kliimas, kus soouuringud pole iseseisva distsipliinina kehtestatud, on paljud valikud juhuslikud ega tulene teadlikest filosoofilistest eelistustest.

Toetudes Pereira (2014) tööle, võib spekuloida, et lääne perspektiivide kriitika puudub, sest Eesti soouuringud on pidanud vaeva nägema enda kehtestamisega erinevate distsipliinide sees ning on selles protsessis ühe tööriistana kasutanud lääne ja eelkõige ingliskeelse akadeemia prestiiži. Lääne feminism on olnud kasulik taktikaline liitlane, mille abil akadeemilistele institutsioonidele selgitada nii soouuringute kursuste kui ka teadusprojektide vajalikkust ning see on ehk pärssinud kriitiliste vaadete laiemat levikut. Need perspektiivid on aga Eesti soouuringutes olnud artikuleeritud juba ajakirja esimesest numbrist alates ning seega on need kriitilised noodid olnud osa arenevast feministlikust loost. Kui Clare Hemmingsi analüüs näitas, et lääne feminismi lugu on liiga jäigalt fikseerunud, siis Eesti soouuringute lugu tahab veel jutustamist ning loodame, et käesolev artikkel annab selleks impulsid.

Artikkel on valminud ETF grandi 8875 „Sooküsimus Eestis: kohalik olukord ja rahvusvahelised mõjud“ ja Eesti Teadusagentuuri grandi PUT192 „Esilduvad lood“ toel.

Märkused

- 1 Ajakirja kaanel on märgitud, et tegu on nais- ja meesuuringute ajakirjaga, kuid tähistusel puudub selline ideoloogiline tähendusrikkus, nagu sellele omistatakse läänes. Nais- või soouuringute terminoloogia, nagu märgib ka Hemmings (2011, 155), ei ole Ida-Euroopas ega ka Eestis problematiseeritud. Käesolevas artiklis kasutatakse termineid „soouuringud“ ja „soouuringus“.
- 2 Arvestades teksti piiratud mahtu, ei käsitle me võimalikke eelkäijaid nõukogude aja eelsest Eestist ning ideoloogiliste erinevuste tõttu ei tõmba me paralleele ka nõukogude ajaga.
- 3 Keskuse, perifeeria ja semiperifeeria mõisted pärinevad Immanuel Wallersteini maailmasüsteemide analüüsist. Semiperifeeria on selle analüüsitud järgi keskuse ja perifeeria vahele jäävad riigid, millel on arenenud ja mitmekesised kapitalistlikud majandused, kuid mis pole rahvusvahelises suhtluses dominantid. Nagu mõned teisedki autorid (nt. Pereira 2014), usume, et kogu Lääne-Euroopat ei peaks käsutama ühtselt kui osa keskusest ning et mõned riigid (nt. Portugal) kuuluvad pigem semiperifeeriasse. Endise Nõukogude Liidu huvisfääris olnud Euroopa riigid, eelkõige tänaseks Euroopa Liidu liikme staatus saanud riigid, kuuluvad pigem semiperifeeriasse kui perifeeriasse (vrd. Blagojevic 2009).
- 4 Kuigi mõiste „lääne feminism“ on väga problemaatiline, kasutatakse seda parema mõiste puudumise tõttu feministlikus kirjanduses edasi. Ükskõik kui mitmekesine lääs ka poleks, toimib ta siiski nimetusena, mis eristab neid regioone, mis kas poliitiliselt või majanduslikult teiste regioonide üle domineerivad (Ang 2001). Kuigi me oleme teadlikud mõiste „lääne feminism“ ebatäpsusest, kasutame seda käesolevas artiklis mitte deskriptiivse, vaid analüütilise kateooriana, mida on vaja pidevalt kahtluse alla seada.
- 5 Mõiste üleminek (ingl. k. *transition*) on problemaatiline, sest viitab lineaarsele ühiskondlike muutuste protsessile, kuid kuna see mõiste on kirjanduses kinnistunud, kasutame seda ka meie.
- 6 Jaotused on mõnevõrra tinglikud, sest tekst võib kuuluda korraka mitmesse kateooriasse (nt. maskuliinsused ja meedia). Praeguses jaotuses on iga tekst loetud vaid ühte kateooriasse kuuluvaks.
- 7 Selle tõlke probleemide kohta vt. nt. Tamm 1997; Põldsaar 2003.

Kirjandus

- Ang, I. (2001). *On Not Speaking Chinese*. Routledge, London, New York.
- Andermahr, S.; Lovell, T.; Wolkowitz, C. (2000). *A Glossary of Feminist Theory*. Hodder Arnold, London.
- Annuk, E. (1993). Kas Eestis on feminismi? Postimees, 10. veebruar.
- Annus, E. (toim.) (2009). 20. sajandi mõttevoolud. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Beauvoir, S. de (1997). Teine sugupool. Tlk. Mauer, M.; Tõnnov, A. Vagabund, Tallinn.
- Blagojević, M. (2009). Knowledge Production at the Semiperiphery. Institut za kriminoloska i socioloska istraživanja, Belgrade.
- Cerwonka, A. (2008). Traveling Feminist Thought: Difference and Transculturation in Central and Eastern European Feminism. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 33, (4), 809–832.
- Davis, K. (2007). *The Making of Our Bodies, Ourselves. How Feminism Travels Across Borders*. Duke University Press, Durham, London.
- Duhaček, D. (2000). Eastern Europe. In Jaggar, A. M.; Young, I. M. (eds.), *A Companion to Feminist Philosophy*. Blackwell, Malden, MA, 128–136.
- Eesti nõukogude entsüklopeedia. Köide 2. (1987). Valgus, Tallinn, 676.
- Faludi, S. (1991). *Backlash: The Undeclared War Against Women*. Vintage, London.
- Grabowska, M. (2012). Bringing the Second World In: Conservative Revolution(s), Socialist Legacies, and Transnational Silences in the Trajectories of Polish Feminism. *Signs*, 37, (2), 385–411.
- Haraway, D. (1999). Situated Knowledges. In Biagioli, M. (ed.), *The Science Studies Reader*. Routledge, New York, London.
- Havelková, H. (1997). Transitory and Persistent Differences. *Feminist East and West*. In Scott, J. W.; Kaplan, C.; Keats, D. (eds.), *Transitions, Environments, Translations: Feminisms in International Politics*. Routledge, New York, 56–62.
- Hellerma, K. (1995). Eesti naine kardab olla feminist. *Eesti Päevaleht*, 20. september.
- Hemmings, C. (2005). Telling Feminist Stories. *Feminist Theory*, 6, (2), 115–139.
- Hemmings, C. (2011). *Why Stories Matter. The Political Grammar of Feminist Theory*. Duke University Press, Durham, London.
- Herr, R. S. (2014). Reclaiming Third World Feminism: Or Why Transnational Feminism Needs Third World Feminism. *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism*, 12, (1), 1–30.
- Jaanson, K. (1993). Feminism. *Postimees*, 28. jaanuar, 2.
- Kasic, B. (2004). Feminist Cross-Mainstreaming Within 'East-West' Mapping: A Postsocialist Perspective. *European Journal of Women's Studies*, 11, (4), 473–485.
- Keller, E. F. (2001). Mõtisklusi soost ja teadusest. Tlk. Hinrikus, M. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Kiossev, A. (1999). Notes on Self-Colonising Cultures. In Pejić, B.; Elliott, D. (eds.), *Art and Culture in Post-Communist Europe*. Moderna museet, Stockholm, 114–118.
- Kivimaa, K. (1996). Mida te kardate? Antifeminismist ja meeste võimust. *Eesti Naine*, november, 12.
- Koivunen, A.; Liljeström, M. (toim.) (2003). *Võtmesõnad. 10 sammu feministliku uurimiseni*. Eesti Keele Instituut, Tallinn.
- Koobak, R. (2013). *Whirling Stories: Postsocialist Feminist Imaginaries and the Visual Arts*. PhD dissertation. Linköping University Press, Linköping.
- Koobak, R.; Marling, R. (2014). The Decolonial Challenge: Framing Post-Socialist Central and Eastern Europe within Transnational Feminist Studies. *European Journal of Women's Studies*, 21, (4), 330–343.
- Kristeva, J. (2006). Jälestuse jõud. Essee abjektsioonist. Tlk. Sahlkai, H. Tänapäev, Tallinn.
- Lauristin, M.; Vihalemm, P. (eds.) (1997). *Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*. Tartu University Press, Tartu.
- Lykke, N. (2010). *Feminist Studies. A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. Routledge, New York, London.
- Marling, R. (2010). The Intimidating Other: Feminist Critical Discourse Analysis of the Representation of Feminism in Estonian Print Media. *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 18, (1), 7–19.

- Marling, R. (2011a). Out of the Room of One's Own? Gender Studies in Estonia. *Aspasia. International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History*, 5, 157–165.
- Marling, R. (toim.) (2011b). *Sissejuhatus soouuringute*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Mohanty, C. T. (1988). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*, 30, 61–88.
- Nicholson, L. (toim.). (2006). *Feministlikud vaidlused. Filosoofiline mõttevahetus*. Tlk. Sikk, M. TLÜ Kirjastus, Tallinn.
- Papp, Ü-M. (2010). Eesti võrdõiguslikkuse teel: kokkuvõte. Rmt-s Marling, R.; Järviste L., Sander, K. (toim.), *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II*. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 180–194.
- Pereira, M. do M. (2014). The Importance of Being “Modern” and Foreign: Feminist Scholarship and the Epistemic Status of Nations. *Signs*, 39, (3), 627–657.
- Philip, F. (2013). How to Tell Feminist Academic Stories Differently? *Parallax*, 19, (3), 104–107.
- Pilvre, B. (1990). Alistatud mees. *Looming*, 3, 422–423.
- Pilvre, B. (1993). Pehme mees. *Looming*, 3, 412–414.
- Pilvre, B. (2000). Feminismitondi taltsutamine Eestis. Rmt-s *Formaat. Valitud tekste klassivõitlusest ja naisküsümusest 1996–2002*. Eesti Ekspressi Kirjastuse AS, Tallinn, 140–159.
- Põldsaar, R. (2003). Identiteedi keerdkäigud: Simone de Beauvoiri *Teine sugupool* eestikeelses tõlkes. *Ariadne Lõng*, 1/2, 65–71.
- Sander, K. (2010). Soolise võrdõiguslikkuse riiklike poliitikate areng 1999–2009. Rmt-s Marling, R.; Järviste L.; Sander, K. (toim.), *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II*. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 8–9.
- Slavova, K. (2006). Looking at Western Feminisms Through the Double Lens of Eastern Europe and the Third World. In Lukic, J.; Regulska, J.; Završek, D. (eds.), *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe*. Ashgate, Aldershot, 245–263.
- Steinem, G. (2008). Kui mehed menstrueeriksid. Tlk. Põldsaar, R. Rmt-s Koobak, R.; Põldsaar, R. (toim.), *Ihakeha ja lihakeha. Valik esseid ja arutlusi kehast*. Kirjastuskeskus, Tallinn, 9–11.
- Suchland, J. (2011). Is Postsocialism Transnational? *Signs*, 36, (4), 837–862.
- Tamm, M. (1997). Miks naine on Teine? *Vikerkaar*, 12, 90–93.
- Tlostanova, M. (2010). *Gender Epistemologies and Eurasian Borderlands*. Palgrave Macmillan, New York.
- Tlostanova, M. (2012). Postsocialist ≠ Postcolonial? On Post-Soviet Imaginary and Global Coloniality. *Journal of Postcolonial Writing*, 48, (2), 130–142.
- Tralla, M. (1997). T.Est.Art: A View of Estonian Feminism. *n.paradoxa*, 5, 57–65.
- Wiegman, R. (2012). *Object Lessons*. Duke University Press, Durham, London.
- Withers, D. M. (2012). Book Review. Why Stories Matter: The Political Grammar of Western Feminist Theory. *European Journal of Women's Studies*, 19, (2), 253–271.
- Wöhler, V. (2014). Where Does Gender Studies Knowledge Come From? Analysis of Feminist Textbooks, Encyclopedias and Journals. Paper presented at the Transnational Feminisms Summer Institute, Ohio State University, USA, 7.–11. juuli.